

Ortograafia stilistilise vahendina eesti nüdisluules

SAARA LIIS JÕERAND

Seoses sõnastikureformiga on Eesti avalikkuses viimastel aastatel palju arutatud selle üle, kui rangelt peaks keelt normeerima ning mis on õigupoolest kirjakeele normi ülesanne (vt nt Pöördumine... 2021; Lippus, Lindström 2024). See diskussioon on paljusid ärgitanud mõtlema laiemalt keelelise vabaduse ja keeles peituvate väljendusvahendite rikkuse üle. Käesolevas artiklis võtangi vaatluse alla kirjakeele normi piiri – täpsemalt kõrvalekalded standardsest õigekirjast ning nende tähendusliku potentsiaali.

Õigekirjanormi järgimine või mittejärgimine ei ole sugugi pelgalt arusaadava vormi küsimus. Näiteks kasutatakse mittestandardset ortograafiat laialdaselt turunduses, sealhulgas eriti ettevõtete ja toodete nimetustes, sest väike ortograafiline kõrvalekalle võimaldab korraga nii esialgse sõna tähendust või selle varjundit edasi anda kui ka iseseisva brändina meelde jääda (Davies 1987: 48–49). Eesti tootenimetustes on ehk kõige levinum *v ~ w* asendus, nagu Kalewi nisujahu ja Wabariigi täissuitsuvorsti puhul, aga leidub ka teistsuguseid näiteid, nagu Tartus Ülikooli tänaval asunud toitlustusettevõtte YliCool.

Lisaks on ortograafia tugevalt seotud võimu ja identiteedi küsimustega. Mitmes uurimuses on leitud, et kirjakeele standardist kõrvalekaldumine muudab lugeja ettekujutust nii teksti kvaliteedist kui ka autori intelligentsist (vt Figueredo, Varnhagen 2005; Schloneger 2016), mis näitab, et küsimus, kes ja millistel tingimustel on normi kehtestanud, ei ole sugugi neutraalne. Nii ongi paljud autorid käsitlenud kirjaviisi kui sotsiaalset praktikat, kus standardist kõrvalekaldumisel on alati potentsiaal kanda ühiskondlikku tähendust – näiteks võib mõnest kindlast kõrvalekaldest saada subkultuurilise või rahvusliku identiteedi marker (Jaffe jt 2012: 4–5). Seda võimaldab ortograafia indeksikaalsus, nagu seda on käsitlenud Judith T. Irvine ja Susan Gal (2000: 37): mõned keelelised eripärad võivad omandada kultuuris iseseisva tähenduse ning neid võidakse hakata nägema laiemalt nende kasutajaid, kasutuskontekste ning viimastega seostatud omadusi esindavate kultuurimärkidena. Nii võibki vana kirjakeelelega assotsieeruv *w*-täht hakata turunduses tähistama hoopis kaubamärgi ehtsust ja traditsioonilisust.

Eriti suurel määral saab ortograafia tähenduslik potentsiaal rakenduda aga ilukirjanduses, kus kehtib *licentia poetica* 'hrl kirjanikule lubatud kõrvalekaldumine tavalisest normkeelest või täpsetest tõsiasjadest' (ÜS). Luules on vormilised küsimused sisuga eriti tugevalt seotud, nagu kirjutab artiklis „Luule olemusest” Juri Lotman (1990: 69): „Ükskõik missugused formaalsed elemendid võivad [luules] omandada semantilise iseloomu, leides endale lisatähendusi.” Nagu keele prosoodilisi omadusi

(rütm, riim jms) ja süntaksit (nn poeetiline sõnajärg), on luuletajad kasutanud stilistilise vahendina ka ortograafiat.

Eesti nüüdisluules on ebastandardisel ortograafial märkimisväärne roll, mida seni ei ole süstemaatiliselt uuritud. Eriti laialdaselt on levinud kõrvalekalded kirjavahe-märkide ning suure ja väikese algustähe ortograafias, kuid ka vaid häälikuortograafiales keskendudes võib märgata mitmesuguseid autoriteüleseid mustreid ja seaduspärasid. Käesolevas artiklis heidangi neile mustritele veidi valgust ning pakun välja ortograafiliste kõrvalekallete viis stilistilist funktsiooni: kuuluvuse markeerimine, autoristiili loomine, eri keelevariantidele viitamine, lugemisprotsessi juhtimine ja keelemängud. Iga funktsiooni juures vaatlen konkreetseid kõrvalekaldeid lähemalt, andes seeläbi ülevaate, milliseid ortograafilisi kõrvalekaldeid eesti nüüdisluules leidub.

Stilistika ja ortograafia

Kuigi *stiili* mõiste on laialdaselt kasutuses, ei ole sellel üht kindlat definitsiooni. Katie Walesi (2001 [1990]: 371) lihtsustatud määratluse järgi on see mingit moodi eripärane keeleline väljendusviis kõnes või kirjas, sealjuures just iseloomulike elementide hulk, mitte keelekasutus tervikuna. Stiili uurimisega tegeleb keele- ja kirjandusteaduse kokkupuutealale jääv stilistika, mida nähakse tihti rakenduslingvistika haruna.

Enamasti on stilistilise uurimuse eesmärk kirjeldada tekstide vormilisi omadusi mitte nende endi pärast, vaid näitamaks nende funktsionaalset tähtsust teksti tõlgenduses või seostamaks kirjanduslikke efekte või teemasid keeleliste 'päästikutega', kui need tunduvad asjakohased. (Wales 2001 [1990]: 372–373)

Stilistika kui omaette teadusharu sünni juures on mänginud olulist rolli Praha lingvistilise ringi tegevus ning eriti Jan Mukařovský 1932. aastal tšehhi keeles avaldatud artikkel „Jazyk spisovný a jazyk básnický” („Standardkeel ja poeetiline keel”). Artiklis ütleb Mukařovský (1964 [1932]: 17), et poeetiline keel ei ole standardkeele haru, vaid pigem võib standardkeelt näha kui taustsüsteemi, mis võimaldab poeetilises keeles teatud elementidel esile tõusta. „[---] luule jaoks on standardkeel taust, millel peegeldub teose keeleliste komponentide esteetiliselt eesmärgipärane moonutamine, teisisõnu, standardkeele normi tahtlik rikkumine” (Mukařovský 1964 [1932]: 18).

Nimetatud tahtliku rikkumise märkimiseks võtab Mukařovský kasutusele termini *esiletõst* (tšehhi *aktualisace*, ingl *foregrounding*). Hiljem on Willie van Peer (1993: 50) eristanud kaht peamist esiletõstu võtet: kõrvalekalle (ingl *deviation*), mis tähendab ootuspärasest keelekasutusest hälbimist (nt metafoor), ja parallelism, mis seisneb ootuspärasele keelekasutusele regulaarsuse lisamises mõningate elementide kordamisega (nt riim). Neid võtteid vaatleb Peer (1993: 50) lähemalt tüpograafia tasandil, tuues näiteid erisugusest värsiridade paigutusest, kuid need võivad tema sõnul esineda ka kõigil teistel keelelise struktuuri tasanditel.

Stilistilisi kõrvalekaldeid ilukirjanduses põhjalikult uurinud Geoffrey Leech (1991 [1969]) pakub välja kaheksa keeleliste kõrvalekallete tasandit ning ortograafia kuulub selles jaotuses grafoloogilise tasandi alla. Termin *grafoloogia* võttis kasutusele Angus McIntosh (1961: 107), kes lõi paralleeli fonoloogiaga: grafoloogia tegeleb grafeemidega samuti nagu fonoloogia foneemidega. Mõnikord on seda valdkonda nimetatud ka *grafikoloogiaks*, *grafeemikaks* jm. Hilisemates definitsioonides on grafoloogia valdkonda laiendatud, nii et see hõlmaks ka kirjavahemärgistust, tüpograafiat ja teksti paigutust lehel (Halliday jt 1964: 50; Wales 2001 [1990]: 182–183).

Seni põhjalikemate spetsiifiliselt grafoloogiaalaste käsitlustena võib välja tuua Edward A. Levenstoni raamatu „The Stuff of Literature: Physical Aspects of Texts and Their Relation to Literary Meaning” (1992, „Kirjanduse aines. Tekstide füüsilised omadused ja nende seos kirjandusliku tähendusega”) ning John Lennardi raamatu „The Poetry Handbook” („Luule käsiraamat”) kirjavahemärgistust puudutava peatüki (Lennard 2005 [1996]: 105–152). Kitsamalt ortograafia vaatenurgast on asjakohane eelkõige Levenstoni raamat, milles ta vaatleb eraldi näiteks diakriitikute kasutamist häälduse suunamiseks, arhaisme, dialekte ja keeleõppija keele kujutamist ning mitmesuguseid sõnamänge. Autor toob grafoloogilise lähenemise põhjenduseks välja tõsiasja, et kuigi luule definitsiooni juurde käib enamasti selle kirjalik vorm, on luule kõlalisi aspekte senimaani kirjalikest palju rohkem uuritud (Levenston 1992: 6).

Lisaks on grafoloogilised kõrvalekalded pälvinud tähelepanu mõne kindla autori tekste analüüsivates uurimustes, sealhulgas eriti Ameerika luuletaja E. E. Cummingsi loomingus käsitlustes (vt nt Cureton 1986; Al-Khafaji 2016; Tartakovsky 2009). Käesoleva artikli seisukohalt on asjakohaseim neist Eva María Gómez-Jiménezi (2015) artikkel Cummingsi täheortograafiast, kus autor vaatleb 66 Cummingsi luuletust ning jaotab neis esinevad kõrvalekalded kategooriatesse vastavalt tüübile (tähe asendamine, lisamine, ärajätmine, ümberpaigutamine) ja funktsioonile. Gómez-Jiménez eristab viit funktsiooni:

1. keelevariantide kujutamine, sh dialektid, sotsiolektid, vahekeel;
2. keelemäng, sh sõnamängud, anagrammid;
3. lugemisprotsessi juhtimine;
4. katkestatuse märkimine;
5. ikoonilisus (visuaalse või kõlalise analoogia loomine sõna või tähe kirjepildi ja sellele vastava tähenduse vahel). (Gómez-Jiménez 2015: 313)

Senine käsitus Eestis

Eestis on ortograafilised kõrvalekalded pälvinud enim tähelepanu esseistikas ja konkreetsete teoste, eriti Kalju Kruusa luule retseptsioonis. Näiteks ehitab Kaisa Maria Ling (2018) oma arvustuse Kruusa luulekogu „Kümme kükki” kohta küsimuse ümber, mida tähendab autori uus õ-tähe asendusstrateegia, ning Mihkel Kaevats (2015) seob luulekogu „Äädikkärbsed” arvustuses autori kirjavärsinähked

Jacques Derrida *dekonstruktsiooni* ja *erinewuse* mõistetega. Ortograafia küsimust vaatlevad mõned teistegi autorite loomingu arvustused, eriliselt vajab esile toomist Henrik Sova (2019) keelefilosoofiline käsitlus Tõnis Vilu luulekogust „Libavere”.

Just Kruusa esikogu arvustuses käib Hasso Krull esimest korda välja *keeleluule* mõiste, nimetades selleks „väikevormis tekste, mis juhivad lakkamatult tähelepanu keelelisele väljendusele ning mille sisu ongi – vähemalt osaliselt – keelest endast tuletatud” (Krull 2009: 145). *Keeleluule* terminit on hiljem kasutatud ka laiemalt (vt Velsker 2018) ning ortograafilistel kõrvalekalletel on eesti keeleluules ja keeleteemalises luules oluline roll, kuivõrd nende esinemine sunnib lugejat pidevalt teksti keelekasutusele mõtlema.

Arne Merilai on eristanud „keelest endast tuletatud” luule kõrval kirjaviisinihkeid, mis tulenevad välistest teguritest, nagu valitsevale ideoloogiale vastandumine, kellegagi sarnanemine või oma isikliku elutunde peegeldamine. Selliseid ortograafilisi kõrvalekaldeid kasutavate autoritena toob ta välja Uku Masingu, Lauri Sommeri, Merca, Jaan Kaplinski ja Wimbergi. (Merilai 2014: 4–5) Merilai artikli põhifookuses on Artur Alliksaar, kelle luules tuleneb normingust kõrvalekaldumine otseselt keele poeetilise funktsioonist; Alliksaare tekstidest toodud näidete ortograafiatasandit ta ei vaatle.

Eraldi käsitlemist leidnud kirjaviisinihetest eesti luules on kõige levinum ehk *y*-tähe kasutamine. Mart Velsker (2001) annab ülevaate *y* kasutamise traditsioonidest sajandi jooksul ning näitab, kuidas see on omandanud iseseisvaid kirjanduslikke tähendusi. Ta eristab *y* kasutusjuhtude seas nelja peamist suundumust: 1) Aaviku *y*, millel on keeleuuenduslik või esteetiline taotlus, 2) Masingu *y*, mille eesmärk on peegeldada autori isiklikku keeletunnetust, 3) Isotamme *y*, mis tähistab teisitimõtlemit ja suulise keele pärasust, 4) „uus” *y*, mis kaasneb punk-esteetikaga.

Materjal ja meetod

Käesolevas artiklis on vaatluse all aastatel 2000–2023 ilmunud algupärased eesti-keelsed luulekogud. Materjali kogumiseks olen toetunud sekundaarsetele allikatele, nagu ajakirjas Looming ilmunud iga-aastased luuleülevaated, trükiajakirjanduses ilmunud luulearvustused ning vaadeldava perioodi luulet koondavad antoloogiad. Pöörasin tähelepanu kogudele, mille kohta toodi allikates otsesõnu välja eripärane kirjaviis, keelemängulisus või eriline keelekasutus. Paratamatult ei võimaldanud selline lähenemine jõuda paljude kogudeni, kus ortograafilised kõrvalekalded esinevad vaid mõnes tekstis ning pole seetõttu sekundaarsetes allikates eraldi tähelepanu pälvinud. Samuti jäid valimist välja raamatud, mis on kas vähem kajastust leidnud või mille keelekasutusele otsesõnu ei viidatud, sealhulgas paljud isekirjastatud ja toimetamata raamatud. Sel põhjusel ei leia käesolevas artiklis käsitlemist ka tahtmatud ortograafiavead, mille esinemine trükiraamatutes oleks omaette uurimisteema.

Artikli piiratud mahu tõttu on vaatluse all vaid täheortograafia. Eripäraseid kirjavahemärgistuse ning kokku- ja lahkukirjutamise juhte ma ei vaatle, samuti ei arvesta ülakomaga lühendusi, nagu *aal* või *mull'* (vt Põldmäe 2002 [1978]: 54–56). Lisaks

jäävad valimist välja sellised kõrvalekaldelised vormid, mis jälgendavad selgelt mõnd murret (*säänseh*, Grix 2010: 49), mugandavad võõrkeele ortograafiat (*tisniländiks*, Sinijärv 2016: 82) või mille puhul pole selge, kas tegu on ortograafilise, morfoloogilise või hoopis leksikaalse kõrvalekaldega (*mõtleda*, Vilu 2018: 8; *keskendugh*, Kruusa 2008: 85; *juggu*, Grix 2010: 31). Arvestatud pole ka onomatopoeetilisi sõnu, nagu *pörrrrr* (Wimberg 2000) ja *uuuhhh* (Roos 2023: 46).

Lõplikku valimisse jäi 25 autorit. Neist kaheksa (fs, Kalle Istvan Eller, Peep Ilmet, Marko Kompus, Matti Moguči, Indrek Ryytle, Triin Soomets ja Mikk Tšaškin) on kasutanud ainult *ü ~ y* asendust ning neli (Chalice, Merca, Liisi Ojamaa, Lauri Sommer) tarvitavad oma luules järjepidevat asenduste süsteemi, mis kasutab teisigi võõrtähti. Selliste asenduste üksikuid esinemisjuhte ma eraldi ei märgendanud.

Variatiivsemat ebastandardset ortograafiat esines kaheksal autoril (Grix, Freddy, Kalju Kruusa, Reijo Roos, Jürgen Rooste, Karl Martin Sinijärv, Tõnis Vilu, Wimberg), kuigi see ei ilmnenu igähe igas luulekogus. Alla kolme kõrvalekaldelisi vorme kasutava tekstiga on valimis viis autorit (Maarja Kangro, Hasso Krull, Valdur Mikita, Aleksander Müller, Kirsti Oidekivi).

Kokku oli eelnimetatud autoritelt vaatluse all 34 luulekogu,¹ kus esinevad ebastandardse ortograafia kasutamise juhud märgendasin vastavalt Gómez-Jiménezi (2015) neljale kõrvalekalde tüübile: tähe asendamine, lisamine, ärajätt, ümbertõst.

Materjali kogumise ja esialgse neljaks jaotamise järel vaatlesin uuesti kõiki märgendatud juhte eraldi, et töötada välja funktsioonide tüpoloogia. Tekstide lähilugemisel tuginesin varasematele uurimustele, rakendades stilistilist analüüsi, mis keskendub keelelistele valikutele ja nende rollile tähendusloomes (vt Simpson 2003 [1997]; Leech 2008). Funktsioonide kategooriad kujundasid juhtumiülese kvalitatiivse sisuanalüüsi põhjal. Seejärel märgendasin kõik vaatluse all olnud kõrvalekalded vastavalt sellele, milline stilistiline funktsioon neis dominantsena mõjus. Käesolevas artiklis keskendun kõrvalekallete funktsioonidele (tüübi kaupa liigitust vt Jõerand 2024).

Ortograafiliste kõrvalekallete viis stilistilist funktsiooni

Materjali põhjal leidsin viis peamist funktsiooni, mida ortograafiline kõrvalekalle luuletekstis kanda võib. Need ei ole üksteist välistavad ning võivad esineda ühes tekstis korraga, kuid tavaliselt tõuseb üks neist esile. Need funktsioonid on:

1. **Kuuluvuse markeerimine.** Mõnest süstemaatilise keelelisest kõrvalekaldest võib saada kollektiivse stiili marker, mis näitab autori kuulumist mingisse subkultuuri, mõttevoolu, rühmitusse vm.
2. **Autoristiili loomine.** Süstemaatilise kõrvalekalde esmane eesmärk võib olla autori enda isikupärase ja äratuntava käekirja loomine.

¹ Käesoleva artikli materjali allikate loetelus on nimetatud vaid need, kust pärinevad artiklis toodud näited. Kogu uurimuses kasutatud teoste nimekirja vt Jõerand 2024.

3. **Eri keelevariantidele viitamine.** Ortograafilise kõrvalekalde kaudu on võimalik viidata erinevatele keelekasutusolukordadele. Selle funktsiooni all eristus viis alamkategooriat: häälduspärasus, eripärase kõneviisi kujutamine, ajaloolised ja kultuurilised konnotatsioonid, seosed teiste keeltega ning kirjutamisprotsessi rõhutamine.
4. **Lugemisprotsessi juhtimine.** Ebastandardne ortograafia võimaldab aeglustada või takistada lugemisprotsessi või suunata lugeja rõhuasetusi.
5. **Keelemängud.** Ortograafia kaudu võib luua ka mitmetähenduslikkust, sõnade vahelisi lisaseoseid ning lisada tekstile ironiat või huumorit.

Funktsioonide loomisel toetusin Gómez-Jiménezi (2015) loodud viiele kategooriale, millest tõusid käesolevas materjalis asjakohastena esile kolm (eri keelevariantidele viitamine, lugemisprotsessi juhtimine, keelemängud). Lisanud olen kaks esimest kategooriat, mis tuginevad Merilai (2014: 4) just eesti luule põhjal tehtud tähelepanekutele selle kohta, kuidas keelelised kõrvalekalded on sageli tingitud „mingitest välistest põhjustest, autorite keelehoiakust või muust sattumuslikust”. Tõik, et Gómez-Jiménez selliseid tekstivälistest asjaoludest tingitud kõrvalekaldeid ei käsitle, on hõlpsasti seletatav asjaoluga, et oma uurimuses vaatles ta vaid üht autorit.

Kuuluvuse markeerimine

Populaarseim kollektiivse stiili marker on läbiv täheasendus: mingi täht või tähe-kombinatsioon asendatakse mõne teisega, enamasti võõrtähe või numbriga, mis muidu autori kirjaviisis ei esine. Eesti luules hakkab eriti silma $\ddot{u} \sim y$ asendus, aga ka $v \sim w$, $ks \sim x$, $ku \sim q$, $ts \sim c$, $tš \sim č$ ning täpitähtede asendamine numbritiga: $\ddot{a} \sim 2$, $\ddot{o} \sim 8$, $\ddot{õ} \sim 6$.

Enamik $\ddot{u} \sim y$ asenduse kasutajaid tarvitavad seda kogu oma loomingus läbivalt, sealjuures tihti ka ilukirjanduseväliselt (nt Sommer, Roos ja Tšaškin). Soomets vaheldab aga y -d ja $\ddot{u}$ -d tekstispetsiifiliselt. Kuigi y -tähe kasutamine ei pruugi alati olla tahtlik katse end teiste y -kasutajatega seostada, ilmnevad eri autorite loomingus siiski tugevad seaduspärad, mis vastavad Velskri (2001) väljapakutud jaotusele ning kehtivad ka käesolevas materjalis vaadeldud nooremate autorite puhul. Näiteks on Roosi tekstides olulisel kohal seosed Soomega ning tema mõlema luulekogu (vt Roos 2022, 2023) ilmumiskohaks on märgitud Talsingi, mis suunab ka $\ddot{u} \sim y$ asendust nägema aavikliku sugulaskeeli ühendava keeleuundusliku võttena. Tšaškini debüütikogu „Paberist linn” (2023) retseptsioonis on aga korduvalt mainitud müstilisuse ja religiooni temaatikat (vt nt Kaur 2023; Trunin 2024), mis seostub Velskri (2001: 82) käsitlusega Masingu y -st.

Velskri (2001: 84) eristatud „uus” y , millega kaasneb tihti teisigi eripäraseid märke, on siiani jäänud omaseks eelkõige punkluulele. Piret Viirese (2021: 45) järgi alustas luules võõrtähtede kasutamisega Merca, kelle eeskujul saavutas see 1990-ndate punkmaastikul üpris laia populaarsuse – selle kaudu võis juba kirjutusviisi järgi näha, et „viidatakse pungilikule hoiakule”. Merca ise küll y -tähte ei kasutagi, selle

asemel kuuluvad tema autorikäekirja senimaani *ku ~ q*, *ks ~ x*, *ts ~ c* ja *tš ~ č*. Ojamaa stiili osaks on aga asendused *ü ~ y*, *ks ~ x* ja *v ~ w*. Sommer tarvitab üldiselt vaid *ü ~ y* asendust, aga 1990. aastate alguses kirjutatud tekste koondavas kogus „Raagraamis poiss” (Sommer 2001) ilmneb ka *ks ~ x* asendus. Säärased isikupärased, kuid siiski üldjoontes sarnased asenduste kombinatsioonid võimaldavad korraga markeerida nii kuuluvust kui ka luua äratuntavat autoristiili.

Hiljem esilekerkinud suundumusena võib punkluulega otsapidi seostada räpp-luulet, kus kirjaviis võib samuti olla subkultuurilise kuuluvuse näitaja. Täheasendusi on kasutanud näiteks hiphopmuusikuna tuntud Chalice oma luulekogus „V2rske kartul” (2013), kus võib kohata *y*-t ning asendusi *ä ~ 2*, *õ ~ 6*, *ö ~ 8*.

Autoristiili loomine

Kui nimetatud autorite isikustiilid on omavahel lähedalt seostatavad, moodustades kollektiivseid stiile ja traditsioone, siis materjalis leidub ka autoreid, kelle läbivad kirjaviisihked on ainuüksi nende endi stiilimarkeriks. Neist silmahakkavaimad on Wimberg ja Kruusa.

Kuigi Wimberg kasutab tekstispetsiifilisi kirjaviisihkeid, on kõigis tema luulekogudes (ja ka paljudes proosateostes) üks kindel ühisjoon: kolmanda välte geminaat- ja lõpuklusiilid on kirjutatud topelttähega, kui tegemist on tugeva klusiiliga (nt *kõikk*, Wimberg 2022: 9; *karttulasalatit*, Wimberg 2010a: 9), samas positsioonis nõrk klusiil aga tugevana või samuti tugeva kahekordsena (nt *umpseid*, Wimberg 2006: 9; *kärppsed*, Wimberg 2006: pealkirjas). Topelduda võib ka kolmandavältelise sõna kaasrõhulise silbi lõpukonsonant, mida illustreerib sõnapaar *pikalt ja anduvalt* (Wimberg 2022: 115). Ortograafilised kõrvalekalded kui Wimbergi isikustiili osa on leidnud käsitlemist ka ühes õpilasuurimuses (Katt 2013).

Kruusa peamine stiilimarker on *õ*-tähe asendamine, kusjuures asendajaks on enamikus tekstides *y*, kuid mitmes viimases luulekogus erinevad vokaalid, millele on diakriitikuna lisatud kaar (*ä, ë, ï, ö, ü, ý*). Lisaks esineb Kruusa tekstides silmahakkavalt sageli teisigi kirjaviisihkeid, näiteks konsonandi topeldust *ik*-liites (*usklikk*, Kruusa 2004: 73; *tähestikk*, Kruusa 2018: 55) ning *mata*-vormis ja abessiivis (*kavatsemattagi*, Kruusa 2015: 103; *surramuraelukatta*, Kruusa 2023: 28). Võõrtähtede asemel eelistab Kruusa tihti omatähti, näiteks kirjutab ta vahel *f*-i asemel *v* või *hv* (*asvalt*, Kruusa 2008: 36; *aahvrikas*, Kruusa 2008: 41), ning sõnaalgulised nõrgad klusiilid tugevana (*kalaktikale*, Kruusa 2008: 100; *peseekoogid*, Kruusa 2015: 11). Mõnikord võib aga asendus toimuda ka teistpidi, võõrapärastavana: näiteks luulekogu „treffamisi” pealkirjas on asendatud *hv ~ f*, lisaks kasutab Kruusa vahel asendusi *ts ~ c(c)* ja *tš ~ č(č)* (*plircu*, Kruusa 2008: 103; *kičči*, Kruusa 2017: 23). Kõigi nende võtete koosmõjus tekkiv autorikäekiri on isikupärane ja äratuntav.

Rooste kasutab mitmes oma varasemas luulekogus samuti *t*-tähe topeldust *mata*-vormis (*harimatta*, Rooste 2000: 8; *lõppematta kadumatta*; Rooste 2008a: 23), samuti märgib ta tihti poolvokaale *u* või *ü*-ga algavates diftongides (*õuwele*, Rooste 2000: 8; *hüiaksid*, Rooste 2002: 35). Lisaks leidub ta tekstides kõrvalekaldeid, mis seostuvad

otseselt kõnekeelsusega: väga tihe on näiteks kõnekeelele omane *nud*-kesksõna sufiksi lühendamine (*söönd*, *old*, Rooste 2012: 63) ja häälduspärane *hv* ~ *f(f)* asendus (*toatuflites*, Rooste 2002: 20). Sarnased argikeele elemendid on stiilimarkeriks ka Freddy (*mai tea*, *kolmkend*, Freddy 2017) ja Oidekivi puhul (*mai* 'ma ei', Oidekivi 2000: 26, 2003: 5; nää 'näe', Oidekivi 2000: 48), kes tarvitavad neid aga harvemini ja võrdlemisi juhuslikult.

Kui vaadeldud kõrvalekalded mõjutavad teksti üldist arusaadavust enamasti vähe, siis Grix (Grigori Lotman) on loonud tugeva lõunaeestilise mõju ja mitmesuguste ortograafianihetega isikupärase keele ning kasutab kohati sõnavorme, millele pole lihtne eesti kirjakeelest vastavusi leida. Kõige laialdasemalt kasutab ta asendusi *ü* ~ *y*, *ks* ~ *x*, *v* ~ *w* ja *ku* ~ *q*, sage on ka sõna või silbi lõppu *h* lisamine ja konsonantide topeldamine, sealhulgas eriti *g*-tähe puhul (vt näidet 1). Sõnalõpulisel nõrgad klusiilid on tal tihti tugevad (*peegeldap*, Grix 2010: 23; *nink*, Grix 2010: 29, 31). Selle keele olemuslik osa paistab olevat ebajärjekindlus, kuivõrd mõnikord võivad paralleelvariandid esineda ka samas luuletuses (vt *ü* ~ *y* kasutust näites 2).

(1) qgghih uuhsih lullasit molh wiilh poleh (Grix 2014: 138)

(2) *Üx kysis* minult mix ma tahan luuletada (Grix 2010: 5, siin ja edaspidi kursiiv minu lisatud – S. L. J.)

Kuigi sellise autorikeele kasutus on Grix'i tekstides valdav, ei esine see siiski kõikjal – mõnikord leidub tekstis vaid paar täheasendust ja mõni tekst on üleni kirjakeelne. Seaduspärad, millal ja kuidas Grix oma autorikeelt täpselt kasutanud on, vajaksid aga eraldi lähemat analüüsi.

Eri keelevariantidele viitamine

Kolmas funktsioon, kus ortograafia kaudu on võimalik luua seoseid teiste keelte või allkeeltega, on käsitlemist leidnud mitmetes grafoloogiaalastes uurimustes (vt Levenston 1992; Gómez-Jiménez 2015). Selle funktsiooni alla käivate mitmeskest näidete süstematiseerimiseks olen need jaotanud viide alamkategoriasse: 1) häälduspärasus, 2) eripärase kõneviisi kujutamine, 3) ajaloolised ja kultuurilised konnotatsioonid, 4) seosed teiste keeltega, 5) kirjutamisprotsessi rõhutamine.

Häälduspärasus. Esimene levinud alamkategooria on eesti keele suulise häälduse kujutamine kirja pildis. Siin kategoorias on näited, mis ettelugemisel standardkeelest ei erinegi – selle võtte eesmärk on eeskätt suulise ja kirjaliku teksti vahetada rõhutada. Sealjuures on sel kategoorial tugev keelekommentaari funktsioon: kuna lugeja paneb kõrvalekaldeid standardortograafiast üldjuhul hästi tähele, suunavad hääldusest ajendatud kõrvalekalded teda häälduse ja kirja pildi erinevusi märkama ning seega eesti keele ortograafiareeglite üle mõtisklema.

Seda funktsiooni kannavad eraldiseisvana vaadates mitmed eelmises peatükis vaadeldud autoristiili moodustavad kirjaviisihked. Tugev häälduslik põhi on nii

Wimbergi topeltklusiilidel – kolmandavärtelised geminaatkonsonandid häälduvadki eesti keeles märgatavalt pikemalt kui lühikesed konsonandid (EKH: 139) – kui ka *mata*-vormil, kus klusiili pikenemine on pikemates sõnades kaasrõhu tekkimise tõttu samuti häälduslikult põhjendatud (EKH: 127). Samuti on $v \sim f$ ja $f \sim v$ varieerumine eesti suulises keeles sage (EKH: 113, 115). Lisaks on Kruusa ja Sinijärv kasutanud paaril korral $i \sim j$ asendust i -algulistes diftongides (*teoorjaid*, Sinijärv 2016: 86; *keenjus*, Kruusa 2018: 15; vt ka EKH: 66) ning Wimberg ja Rooste mõnel üksikul juhul sõnaalgulise h -tähe ärajätku (*omik*, Wimberg 2010a: 22; *ing*, Rooste 2002: 22, 28; *iiglaslik*, Rooste 2008b: 83; vt ka EKH: 114–115).

Sõnaalgulised nõrgad klusiilid häälduvad eesti keeles alati tugevana (EKK: 59) ning paljudes varem kodunenud võõrsõnades peegeldab seda ka kirjaipilt (nt alam-saksa *bal* > *pall*, *glas* > *klaas*). Seda teades mõjuvad mitmed selleteemalised nihestused kui kodusema alternatiivi väljapakkumine. Näiteks kasutab Krull ühes luuletuses sõna *pensujaam* (Krull 2004: 13), mis teiste standardse kirjaipildiga sõnade vahel suunab eelkõige mõtlema, kui sagedases kasutuses see sõna eesti keeles praegu on.

Eripärase kõneviisi kujutamine. Peale häälduspärasuse märkimise kasutatakse ebastandardset ortograafiat ka konkreetsele lausujale või lausumisolukorrale viitamiseks. See võimaldab kujutada arhailist kõnepruuki, lapsekeelt, joobes inimese kõnet või konstrueerida tahtlikult „vigast” lausujahäält.

Otseselt eripärasele suulisele kõnepruugile viitav funktsioon on mitmel Wimbergi luulekogus „Maaaramat” kasutatud sõnavormil, kus need märgivad lüürilise mina lapsepõlves vanavanemate juures kasutatud keelt, olemata samas eksplitsiitselt tsitaadid (*nää* 'näe', *hommepäe*, *muudku*, Wimberg 2000). Näites 3 toodud luuletuses tsiteeritakse kõigepealt vanaema ning jätkatakse otseselt kellelegi viitamata. Õeldu sisu järgi võib arvata, et see on pigem teistelt inimestelt kuulnud kui lüürilise mina enda (lapse) mõte.

(3) Vanaema ütles: „Kineskoop on jälle pees.”

Tuli kutsuda keegi, kes parandaks.

Aga sellele *muudku* jälle maksa! (Wimberg 2000)

Kruusa on kujutanud ka joobes inimese kõnet, kasutades selleks tähtede või silpide mitmekordistusi (*päää*, *mahajoodudu*, Kruusa 2008: 106). Lisaks on ta mitmes tekstis viidanud eksplitsiitselt lastekeelele, ümbritsedes eripärase kirjaviisis sõnad normingupäraselt jutumärkidega: „„Rjaktiib lennukid” lendavad üle, nii et me „tennis kividest” talu kyik väriseb, vapub „mundamendil”” (Kruusa 2015: 21).

Näites 4 kasutab suulise lausujahääle markeerimiseks jutumärke ka Rooste, kes rõhutab tähtede mitmekordistamisega sõna *kinnisvaraarendaja* kõla. Sellele kõlalisusele viitab ta ka eelnevas värsireas oleva üleskutsega „kuulake”.

(4) kuulake seda monstuoosset sõna!

„kinnnisss-varrra-arrrendajja” - (Rooste 2012: 80)

Eraldi käsitlust väärrib Vilu luulekogu „Libavere”, mis on kirjutatud läbivalt süstee-
mitus kirjaviisis, sisaldades rohkelt väga erinevat tüüpi ortograafilisi kõrvalekaldeid.
Mitmed neist on kokkuviidavad vastava levinud hääldusvariandiga: järgsilbi *a* võib
olla asendatud eesvokaaliga *ä* (*midä*, Vilu 2018: 7), järgsilbi *i* võib olla madaldunud
e-ks (*tähtes*, Vilu 2018: 13) ning järgsilbi *o* kõrgeenenud *u*-ks (*filusoof*, Vilu 2018: 13;
vt ka EKH: 23–24). Lisaks vaheldab autor nõrku ja tugevaid klusiile (*ültse, tulevadgi*,
Vilu 2018: 8), kasutab erisuguseid murdepärasusi (*vananaastesuve*, Vilu 2018: 34) ja
tüüpilisi trükivigu (*soperdsi*, Vilu 2018: 7). Mõnikord võivad paralleelsed kirjutus-
viisid olla lausa kõrvuti: *prygi [---] prüki* (Vilu 2018: 8), *vulisep-mühiseb* (Vilu 2018:
13).

Kui Gixi autoristiil esines mõlemas tema luulekogus ning selles kirjutatud teks-
tid ei moodustanud temaatilist tervikut, siis „Libavere” on teistsugune juhtum: läbiva
kõrvalekaldelise kirjustiiliga konstrueerib Vilu spetsiifilise lausujahääle, kes just sel-
lise kirjutusviisi kaudu end väljendabki. Selgest keelest hälbimisest saab oluline võti,
kuidas luulekogus toimuvat mõtestada. Sova (2019) on oma põhjalikus analüüsis
sidunud Vilu kõrvalekaldelise kirjaviisi lausuja sooviga pääseda kindlaksmääratud
tähenduste ja nende hierarhiate maailmast välja. Lisaks peegeldab Sova (2019) hin-
nangul kõrvalekaldeline, kuid siiski arusaadav kirjaviis lausuja sisemist vastuolu sot-
siaalsuse- ja üksindusesoovi vahel.

Ajaloolised ja kultuurilised konnotatsioonid. Ortograafia kaudu on võimalik
luua seoseid ka keeleajaloo või spetsiifiliste kultuurinähtustega. Kui eespool käsit-
lesin *ü ~ y* asendust isikliku stiilivõttena, mis moodustab kirjandusloos erinevaid
seoseid ja seaduspärasid, siis materjalis leidus ka kaks juhtu, kus see täheasendus
mõnele säärasele kasutuskontekstile hoopis viitab. Wimberg kasutab oma luuletsükli
„Uus aasta – 2008” esimeses kolmes luuletuses standardset *ü*-d, kuid neljandas, mis
räägib Friedebert Tuglastest, ilmub *y*: „ikka kuldtähtedega kõikjale trykit / saagu sinu
nimi” (Wimberg 2022: 76). Siin paistab *y* viitavat Aaviku-aegsele keelepruugile, kus
y-tähte kasutasid mitmed kirjanikud ja esseistid (Tauli 1968: 167), seda viidet tugev-
dab lühendatud kesksõna vorm *trykit*.

Näites 5 on aga *y* vaid sõnas *mystiline*, mida kaks korda korratakse. Siin paistab
y ühelt poolt viitavat Masingule, kelle *y*-kasutust on seostatud just müstilise maa-
ilmatunnetusega (vt Velsker 2001), teisalt paistavad aga müstika ja *y*-i seosed olevat
nüüdseks tuntud ka neile, kes Masingu alget ei tea, mistõttu tugevdab *y* sõna *mysti-*
line enda tähendust.

- (5) [---] „Ah, need on nahkhiired,”
ütles vanaisa häälel kõrvalt [---]
[---]
Ei taht tuppa minna, mingi
mystiline hoidis mind õues,
mingi *mystiline*. (Wimberg 2000)

Kirjutusviisi kaudu võidakse kujutada ka vanemat eesti kirjakeelt. Otseselt vana
kirjaviisi reegleid on kasutanud Rooste (*Meie issa khes sa olet taivas*, Rooste 2008b:

84) ja Kruusa (*Minno öitsew lehkaw issama!*, Kruusa 2017: 6), kusjuures viimase lause on kirjutatud ka gooti kirjas. Arhailisuse konnotatsiooni kannab ka asendus $v \sim w$ (*eesti rahwa soost*, Kruusa 2010: 50; *rõemustagem ristirahwas*, Kruusa 2015: 35; „See metsahäinamaa, mis lõpeb soona, / nii helewalge säraw tundus toona!”, Wimberg 2000). Kui seda täheasendust on aga läbivalt kasutatud (nt Ojamaa ja Grixi loomingu), ei ole arhailisuse tähendustasand dominantne.

Seosed teiste keeltega. Ortograafilised kõrvalekalded võimaldavad viidata ka konkreetsetele võõrkeeltele. Kruusa on teiste tähestike ja võõraste ortograafiate kaudu loonud seoseid nii vene keele (luuletus „Ёнѣцѣтѣвѣстѣ”, Kruusa 2018: 10), kreeka keele (σμάραγδ, Kruusa 2015: 8–9), prantsuse keele (*oivaliné*, Kruusa 2017: 19) kui ka saksa keelega (näide 6).

(6) ei oskagi seletada, miks teen sellise eristuse, kuid inimesi *bildistan* aina mustalt-valgelt, kuna muud loodust vaid *verwiliselt*. (Kruusa 2015: 14)

Roos (2023: 36) viitab diakriitikuga *a* kaudu sõnas *vokalkatustes* läti keelele, Rooste (2008b: 82) aga väljamõeldud *h-* ja *ö-*täherohke keelega ungari keelele: *hungeri kheeli hõppejõud thü-s*. Sinijärv (2016: 24) teeb eesti kohanimest võõrapärase, eeldatavasti jaapanimõjulise variandi *Kalamaya*, Kangro (2013: 49) on aga ühes tekstis kasutanud sõna *džentrifitseeruvast*, mis viitab häälduse kaudu inglise keelele, näidates sellega veelgi võõrapärasemat võimalikku laenvormi (vrd Krulli vastand-suunaline võte sõnas *pensujaam*).

Omaette huvitavat analüüsimaterjali pakuvad Kruusa *õ*-tähe asendused tema viimases kolmes luulekogus. Varasema *y* asemel on neis raamatutes *õ*-d asendada valitud kaarega vokaalid vastavalt sõnatüvedele eesti keele sugulaskeeltes. See mäng keeleajalooga paikneb teistele keeltele viitamise ja ajalooliste konnotatsioonide vahealas, kuid on paigutatud sellesse kategooriasse tugevalt domineeriva soome keele mõju tõttu.

Näites 7 on toodud katkend, kus *õ* on kahes riimuvas sõnas (*nõu'uks* 'nõuks' ja *jõu'uks* 'jõuks') kirjutatud eri tähtedega, seostudes vastavalt soomekeelsete sõnadega *neuvoa* ja *joutaa*. Soome keele kaudu tõlgendamist soosib ka samas luuletuses esinev soomepärase possessiivsufiks *-ni* sõnas *tütreleni*. Iga selline täheasendus annab lugejale lisainfot sõna päritolu kohta ning illustreerib *õ*-tähe kujunemislugu. Samasuguse keeleajaloolise mänguna kasutab Kruusa mõnes tekstis soomepärase vokaalharmoniati. Näites 8 on Kruusa eesvokaalse esisilbiga sõnades kasutanud asendusi *a ~ ä* ja *u ~ ü*, kusjuures seost soome keele või vokaalharmoniiaga ei ole luuletuse sisus rõhutatud.

(7) (olen võtnud *nõu'uks*
olla *tütreleni*
vääramatuks *jõu'uks*) (Kruusa 2018: 63)

(8) mytlesin no *midä*
jaapani tancuhiir tahab

panin talle *näpüocatäie* tangu
 ja teise annuse igaks juhuks riisi
 hiir vyttiski *riisiterä*
 oma pisukeste *kätüde* vahele (Kruusa 2008: 22)

Kirjutamisprotsessi rõhutamine. Viienda alajaotusena vaatlen ortograafilisi kõrvalekaldeid, mis juhivad tähelepanu kirjutamise protsessile ja meediumile. Esi- teks tehakse seda netikeelele omaste täheasenduste kaudu. Kruusa (2008: 28–29) on oma luuletuses „SMS’CI TOUKYOU JA TALINA VAHEL LUULETUSI LAKI- TADES” jätnud täpitähtedel ära diakriitikud ning kasutanud täheasendusi *ks ~ x*, *ts ~ c* (*poidlaga toxximine*, *napu- ja kaeocas*), kuna luuletus tekitabki kujutluspildi sellest, kuidas seda telefonis kirjutatakse. Kõik Kruusa kasutatud asendused esine- vad netikeeles ka päriselt (Salla 2002: 146; Hennoste, Pajusalu 2013: 84), lisaks võib telefonis kirjutades olla täpitähtede asendamiseks ka tehniline vajadus. Rooste (2000: 20) kasutab aga ühes tekstis täheasendusi *ü ~ y* ja *ks ~ x*, markeerimaks kirjalikku registrivahetust. Standardses kirjaviisis raamtekstis öeldakse, et tsiteeritakse lausuja päevikuissekandeid – need on aga esitatud kõrvalekaldelisel kujul.

Kirjutamisprotsessile saab tähelepanu juhtida ka kogemata trükkimisel tehtavate vigade jälgendamise kaudu. Kangro näitab ühes luuletuses kõrvutiasetsevatel klahvi- del olevate tähtede äravahetamisega seda, kuidas viina joonud inimene klaviatuuril kirjutada võib (näide 9). Kruusa (2004: 37) ütleb ühes tekstis oma kohmaka kirjuta- mise kohta klaverimänguga paralleele luues *klabetimõnhimine*, kus samuti on vahe- tuses klaviatuuril kõrvuti asetsevad tähed. Näites 10 kujutab Roos teisigi telefonis kirjutades tekkida võivaid kirjavigu, sealhulgas nii tähtede mitmekordistusi, lisamist, ärajätmist kui ka asendamist.

- (9) Viina mina ära jöin...
Lwnnuk lrndab müinusalt... (Kangro 2007: 8)

- (10) mmhh jaa muuul nagu oleks midkit öeldaa aga ei tkuurattt
 ta läks nyd koge meelest äraa kui ma paberii kätee võtsin
 onei nali ma teggelt kirjuta telefonisse aga jaa (Roos 2023: 42)

Ühes luuletuses viitab Kruusa (2008: 35) aga täheasenduste kaudu tüüpilistele vigadele, mis võivad tekkida PDF-failide DOC-formaati teisendamisel: lausest *kordamine on tarkuse ema* saab luuletuse jooksul vähehaaval *kordammc on tarkuse ernä*. Siinjuhul ei jälgendata küll kirjutaja enda tehtavaid trükivigu, vaid arvuti omi, kuid needki käivad arvutis kirjutamise protsessi juurde.

Lugemisprotsessi juhtimine

Nii Gómez-Jiménez (2015) kui ka Paul Simpson (2003 [1997]) toovad olulise stilis-tilise kõrvalekallete funktsioonina välja ka lugemisprotsessi juhtimise. Kuigi mingil määral on see funktsioon kõikidel ortograafilistel kõrvalekalletel, kuna need haaravad paratamatult lugeja tähelepanu, esines see mitmel autoril mõnes tekstis dominantsena – see tähendab, kõrvalekalde peamine eesmärk oli lugemist märgatavalt takistada, aeglustada või kõlaliselt suunata.

Kõige märgatavamalt suunab lugemisprotsessi tähtede mitmekordistamine, mis sunnib lugejat tähel tavapärasest pikemalt peatuma. Roos on ühes oma tekstis sõnu venitanud selliselt, et mõne tähe kordused võtavad enda alla terve lehekülje, raskendades niiviisi tunduvalt teksti kokkulugemist (näide 11).

- (11) oi, jälle ta tegi yhe
 sammuuuuuuuuuuuuuuu
 [---]uuu
 olemise valgele välja-
 kuleeeeeeeeeeeeeeeee
 [---] (Roos 2023: 44–46)

Tähe mitmekordistamisega on võimalik rõhutada ka mõnd üksikut sõna, näiteks *niiiii* (Rooste 2012: 66), *hakklihahauuuuuutist* (Roos 2023: 39), *muuugis* (Wimberg 2000), *kikkkis* (Kruusa 2015: 18). Nii on muu hulgas võimalik eristada ühe sõna homonüümseid vorme või luua väikesi tähenduserisusi, mis tavapäraselt silma ei paistaks, kuid nüüd sunnivad endal peatuma. Näiteks on Sinijärv (2016: 22) ühes luuletuses kasutanud nimes *Tartu* illatiivi märkimiseks topeltklusiili, rõhutades sellega niigi kolmandavärtelist esisilpi veelgi: *oma viinaga Tarttu ei minda*. Sarnase eriti pika esisilbi loob ka Kruusa (2010: 54) sõnas *tühhja*, mis on luuletuses hüüdsõna – just topelt-*h* rõhutab hüüdmise aspekti ning eristab seda tavalisest sõna *tühi* partitiivist.

Seda võtet on mõnel juhul kasutatud ka omamoodi mõisteloomeks, kus kõrvalekaldelise kirjaviisiga sõna hakkab tekstis korduma ning omandab eripärased lisatähendused. Näites 12 on Wimberg kirjutanud läbivalt sõna *lippu* kolme *p*-ga, mida ta on ka ühes oma hilisemas luuletuses kommenteerinud: „Jah, just nii, kolme põhhiga, et paremini lehviks” (Wimberg 2022: 46). Kõrvalekaldeline vorm aitab lipu erilisust lüürilise mina maailmapildis rõhutada.

- (12) No mingi püha oli igatahes ja ma
 nägin telekast, kuda igal pool heisati *lippusid*.
 Mina tahtsin ka niiväga *lippu* heisata, aga
 meil maal ei olnud *lippu*! [---] (Wimberg 2000)

Tähtede mitmekordistamine võib aidata tekstil ka rütmi ja riimi sobida. Näites 13 on toodud katkend Sinijärve tekstist, kus topelt-*a* muudab märgatavalt kogu luuletuse rütmi.

- (13) Häda ajab härja üles,
 Jupiteri *kaa*.
 Tähesäras on hästi ülev
 Hädasid *õiendadaa*. (Sinijärv 2016: 49)

Lugeja rõhuasetusi võib suunata ka ootamatu täheasendus või -lisandus. Näites 14 lisab Kruusa sõna *õhust* algusesse *h*, tuues sellega fookusesse *h* rolli ka ülejäänud tekstis: sõnad, millest lugeja oleks muidu ehk kiiremini üle libisenud, tõmbavad *h* esiletõstu tõttu eriliselt tähelepanu.

- (14) samast *hõhust* ja armastusest
 mühisedes üha edasi vehin
 ja nühin ja rühin (Kruusa 2018: 53)

Sinijärv on kasutanud ka täheasendusi visuaalselt sarnaste tähtede vahel, mis tekitab lugemisse kerge häire. Ühes tema luuletuses esinevad $\ddot{a} \sim a$, $\ddot{o} \sim \ddot{o}$ ja $l \sim I$ asendused pea märkamatuks vaid sõnades *lābisin*, *mõnevõrra* ja *jalle* (Sinijärv 2016: 77), mis võib tekitada lugemisel segadust või ebamugavust ning luuletuse tõlgendust vastavalt suunata. Mikita (2001: 122) on ühes luuletuses asendanud aga kolm tähte kolme visuaalselt sarnase sümboliga, kusjuures luuletuse juurde kuulub ka legend, mis sümbol mis tähe kohta käib (nt $t = \text{Y}$, $j = \text{J}$). Sellelgi täheasendusel paistab olevat eelkõige lugemist takistav funktsioon.

Keelemängud

Viienda kategooriana eristusid kõrvalekalded, mille esmane eesmärk on tekitada mitmetähenduslikkust, luua sõnade vahel lisaseoseid või lisada humoorikat varjun-dit. Seda funktsiooni on oma käsitluses eristanud ka Levenston (1992) ja Gómez-Jiménez (2015).

Ortograafia kaudu mitmetähenduslikkuse tekitamise näiteid leidis materjalis vaid üks, nimelt Krulli (2001: 54–55) luuletus „mix erootika”, kus toetutakse kor-raga nii ingliskeelse sõna *mix* kui ka eestikeelse küsisõna *miks* tähendusele. Küll aga kasutati ortograafiat selleks, et sõnu omavahel mänguliselt seostada. Näiteks on Wimberg asendanud luuletuses „NEEDUŽ” kõik *s*-tähed *ž*-tähtedega, rõhutades sel-lega pärisnime Žižek kõla: „Žižek / žittugu žu / žilgukarppi!” (Wimberg 2010b: 103) Kruusa jällegi on mitmes tekstis kasutanud võtet, kus loob väikese kirjaviisinihke abil humoorika seose mingi sõnapaari vahel, kus seda muidu poleks olnud: *samoa* ja *soaremaa* (Kruusa 2004: 60), *buddha* ja *järjekorddhse*lt (Kruusa 2018: 64), *hädaldada* ja *kirjutadada* (Kruusa 2004: 71). Mitme sellise näite puhul on piir ortograafilise ja morfoloogilise või leksikaalse kõrvalekalde vahel hägune. Näites 15 loob Kruusa sõnade *tualett* ja *internet* vahele seose, mis tekib küll tähtede äravahetamise kaudu, kuid mõjub pigem mängulise sõnalooma kui ortograafilise kõrvalekaldena.

- (15) ja ma kardan teda tontlikult
 kuidagi kahevahele jäänud olevat
 jantlikult kuhugi *tuanei*
 ja *interleti* vahele (Kruusa 2018: 97)

Lisaks paigutaksin siia kategooriasse selle, kui õigekirjanihkeid kasutatakse lihtsalt humoorika või iroonilise tasandi pakkumiseks, nagu paistab olevat Mülleri (2001: 75) luuletuste pealkirjadega „bääsuke” ja „gurg”. Ortograafilised kõrvalekalded pealkirjas annavad luuletuse lugemiseks eripärase iroonilise häälestuse, otse- kui kutsudes üles teksti mitte kuigi tõsiselt võtma.

Arutelu ja kokkuvõte

Artiklis analüüsitud luulekogud aastatest 2000–2023 pakkusid ortograafilistest kõrvalekalletest väga mitmekesiselt pilti. Näiteid oli kõigest neljast Gómez-Jiménezi eristatud kõrvalekallete kategooriast (tähe asendamine, lisamine, ärajätmine, ümber- tõstmine). Kõige tugevamalt tõusid esile täheasendused, seda kõigis viies vaadeldud funktsioonis: näiteks $ks \sim x$ võib olla stiilimarker, $b \sim p$ märkida häälduspärasust, $v \sim w$ kanda arhailist konnotatsiooni, $l \sim I$ lugemist takistada jne. Leidus nii sõna- ja tekstispetsiifilisi täheasendusi kui ka selliseid, mida autor kasutas läbivalt terves luulekogus või loomingus üldse. Lisaks tuli ette tähtede mitmekordistamist, suulise keele päraseid lühendusi ning trükiveana mõjuvat sõnas kõrvuti asetsevate tähtede ümbervahetamist.

Mark Sebba (2012: 5–7) kirjutab artiklikogumiku „Orthography as Social Action” („Ortograafia kui sotsiaalne tegevus”) sissejuhatuses, et kuigi igas keeles on ortograafiapõhimõtete erinevuse tõttu eri hulk võimalikke variatsioone, siis seal, kus varieerumise potentsiaal esineb, seda mingis kontekstis ka kasutatakse. See paistab käesolevas materjalis suurelt jaolt paika pidavat: mängu on võetud mitu tuntumat kirjakeele muudatust ($v \sim w$, õ asendamine, vana kirjaviisi reeglid), võõrkeeltes eestipärastele hääliku(ühendi)tele vastavad võõrtähed ($ks \sim x$, $ku \sim q$) ning suur osa eesti kirjakeeles ilmnevatest lahknevustest eesti ortograafia aluseks olevast foneetilisest põhimõttest. Enim mängiti häälikupikkuse ja klusiilide tugevusega, mis on mitmete uurimuste (nt Viise jt 2011; Süda 2014) järgi üks sagedasemaid õigekirjavigade tüüpe nii eesti laste kui ka täiskasvanute seas. Tähelepanu pälvisid ka sagedased häälduserisused, nagu $hv \sim f(f)$, $iu \sim ju$ ja järgsilbivokaalide muutus. Huvitaval kombel leidus materjalis vaid kolm näidet suulises suhtluses muidu väga tavalisest nähtusest, kus jäetakse ära sõnaalguline h . Valimis ei olnud näiteid palatalisatsiooni märkimisest.

Artiklis vaadeldud viis funktsiooni näitavad ortograafia kui stilistilise vahendi kasutamise rikkust eesti luules. Kõige rohkem leidus kuuluvuse markeerimise funktsiooniga kõrvalekaldeid, kuivõrd mitmed autorid kasutavad mõnd täheasendust oma loomingus läbivalt. Enim erisuguseid näiteid oli märgata aga eri keelevariantide kujutamise kategoorias, kus kõrvalekalded omandasid tugevaid iseseisvaid tähendusi, jaotudes neist lähtuvalt viide alamkategooriasse. Lugemisprotsessi juhtimise

funktsioon on mingil määral esil pea kõigi käsitletud kõrvalekallete puhul, kuivõrd üks stilistilise kõrvalekalde eesmärgi ongi lugeja tähelepanu püüda ning seda lausungi sisult selle väljendusele juhtida (Mukařovský 1964 [1932]: 17–18), kuid see esines dominantse funktsioonina vaid mõnel juhul. Samuti ei olnud materjalis kuigi palju klassikalisi mitmetähenduslikkust tekitava keelemängu funktsioonis olevaid kõrvalekaldeid, mida mitmes inglise keele põhjal tehtud uurimuses (vt Levenston 1992; Gómez-Jiménez 2015) eraldi esile tuuakse. Selle põhjuseks võib olla esiteks tõik, et eesti keele ortograafiline läbipaistvus ehk keeles esinevate grafeemide ja foneemide täpne vastavus on inglise keele omast suurem (Aro 2006: 531; Viise jt 2011: 429–430), mistõttu on selliste keelemängude võimalik hulk väiksem. Teiseks on aga võimalus, et selliseid sõnamänge kasutavad tekstispetsiifiliselt autorid, kes käesoleva artikli valimisse ei sattunud, kuna nende erilist keelekasutust ei ole sekundärsetes allikates välja toodud.

Olulise tähelepanekuna tõusis esile mõne käsitletud kõrvalekalde silmapaistvalt metakeeleline olemus. Kuigi endale ja seega üldisemalt teksti keelelisele tasandile tähelepanu tõmbamine on igasuguse keelelise esiletõstu omadus, paistab osa autoreid seda teistest teadlikumalt ära kasutavat ning lugeja tähelepanu tahtlikult eesti keele ortograafiale ja kirjakeele normiga kehtestatud reeglitele tõmbavat. Näiteks Wimbergi süstemaatilised topeltklusiilid ja Roosi ideoloogiliselt laetud *y*-kasutus tekitavad tunde, et autorid mitte ainult ei soovi luua oma käekirja, vaid pakuvad loodud süsteemi omal moel ka keelekorraldusele välja. Samamoodi mõjuvad mitmed häälduspärasdamise alamkategooria juhud, mis tõmbavad lugeja tähelepanu neile kirjakeele normi aspektidele, mis suulise hääldusega ei ühti. Kruusa mänguline *õ*-asendus paneb samuti mõtlema, kust *õ*-täht eesti keelde on tulnud, ning kujutlema alternatiivset kirjaviisi.

See tõik heidab valgust eesti keele ja kirjanduse suhte olulisele aspektile: kirjandus mitte ainult ei kasuta keele vahendeid, vaid ühtlasi pakub neile pidevat tagasisidet ja dialoogi. *Licentia poetica* annab just kirjanduses, eriti luules, selliseks alternatiivide läbimängimiseks ruumi. See dialoog väärrib kindlasti edasist põhjalikumalt uurimist, seda ka morfoloogia ja süntaksi vaatenurgast.

Edasisi uurimissuundi võib nimetada veelgi. Esiteks oleks huvitav vaadelda ortograafiliste kõrvalekallete teemat ajaloolisest aspektist, nagu seda on *y*-kasutuse puhul teinud Velsker (2001). Ehk oleks sellise suurema materjalihulga puhul võimalik rakendada ka korpuseanalüüsi vahendeid. Lisaks jäi praegusest uurimusest välja murdeluule, mis on käesoleva teemaga lähedalt seotud ja pakub väga rikkalikku materjali. Kuivõrd mitmetes eesti kohamurretes standardiseeritud kirjaipilt ei olegi, on võimalike kirjutusviiside hulk nende puhul väga lai ja mitmekesine, mida kirjanikud sageli ka ära kasutavad. Ortograafia stilistilised võimalused on seega äärmiselt mitmekesised ning nende uurimine pakub väärtuslikku sissevaadet ühtviisi nii eesti keele kui ka kirjanduse süvakihtidesse.

VEEBIVARAD

ÜS = EKI ühendsõnastik 2025. Eesti Keele Instituut. Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

KIRJANDUS

- Al-Khafaji, Saad Najim Abid 2016.** The graphological, typographical and orthographical devices in the poetry of e e Cummings. – *Journal of the College of Basic Education*, kd 22, nr 96, lk 21–42.
- Aro, Mikko 2006.** Learning to read: The effect of orthography. – *Handbook of Orthography and Literacy*. Toim R. Malatesha Joshi, P. G. Aaron. London–New York: Routledge, lk 531–550. <https://doi.org/10.4324/9780203824719>
- Chalice 2013.** V2rske kartul. (Ji 49.) Pärnu: Jumalikud Ilmutused.
- Cureton, Richard D. 1986.** Visual form in e. e. cummings' *No Thanks*. – *Word & Image*, kd 2, nr 3, lk 245–277. <https://doi.org/10.1080/02666286.1986.10435349>
- Davies, Eirlys E. 1987.** Eyeplay: On some uses of nonstandard spelling. – *Language & Communication*, kd 7, nr 1, lk 47–58. [https://doi.org/10.1016/0271-5309\(87\)90013-9](https://doi.org/10.1016/0271-5309(87)90013-9)
- EKH = Eva Liina Asu, Pärtel Lippus, Karl Pajusalu, Pire Teras, Eesti keele hääldus.** (Eesti keele varamu 2.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2016.
- EKK = Mati Erelt, Tiiu Erelt, Kristiina Ross, Eesti keele käsiraamat.** Eesti Keele Instituut. Tallinn: EKSA, 2020.
- Figueredo, Lauren; Varnhagen, Connie K. 2005.** Didn't you run the spell checker? Effects of type of spelling error and use of a spell checker on perceptions of the author. – *Reading Psychology*, kd 26, nr 4–5, lk 441–458. <https://doi.org/10.1080/02702710500400495>
- Freddy 2017.** Sigalind. (Armastatud klassikud.) Koost Hasso Krull. Tartu: Paranoia.
- Gómez-Jiménez, Eva María 2015.** 'oride lesgo eckshun': Spelling foregrounding in the experimental poetry of E. E. Cummings. – *Language and Literature: International Journal of Stylistics*, kd 24, nr 4, lk 307–321. <https://doi.org/10.1177/0963947015586117>
- Grix 2010.** Lullag. Tartu: Völuri Tagasitulek.
- Grix 2014.** Cax. Viljandi: Kondase keskus.
- Halliday, M[ichael] A[lexander] K[irkwood]; McIntosh, Angus; Strevens, Peter 1964.** The Linguistic Sciences and Language Teaching. (Longmans' Linguistics Library.) London: Longmans.
- Hennoste, Tiit; Pajusalu, Karl 2013.** Eesti keele allkeeled. Õpik gümnaasiumile. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Irvine, Judith T.; Gal, Susan 2000.** Language ideology and linguistic differentiation. – *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities*. (School of American Research Advanced Seminar Series.) Toim Paul V. Kroskrity. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press, lk 35–83.
- Jaffe, Alexandra; Androutsopoulos, Jannis; Sebba, Mark; Johnson, Sally (toim) 2012.** Orthography as Social Action: Scripts, Spelling, Identity and Power. (Language and Social Processes 3.) Berlin–Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781614511038>
- Jõerand, Saara Liis 2024.** Ortograafia stilistilise vahendina eesti nüüdisluules. Magistritöö. Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. <https://dspace.ut.ee/items/6697cdc1-4c7e-46ec-abdc-07fc9038ca36>
- Kaevats, Mihkel 2015.** Taskud kruusa täis, tripp... – *Looming*, nr 6, lk 879–881.

- Kangro, Maarja 2007.** Tule mu koopasse, mateeria. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kangro, Maarja 2013.** Must tomat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Katt, Anna 2013.** Õigekeelsuse eiramine Wimbergi isikustiili osana. – Akadeemiake, nr 3. https://akadeemiake.ee/wp-content/uploads/2013/10/Anna_Katt.pdf
- Kaur, Rahel Ariel 2023.** Preapokalüptiline inimhing ja keegi meist kõrgemal veel. – Värske Rõhk, nr 86, lk 104–108.
- Krull, Hasso 2001.** Kornukoopia. Sada luuletust. Tallinn: Vagabund.
- Krull, Hasso 2004.** Meeter ja Demeeter. Eepos. Tallinn: Vagabund.
- Krull, Hasso 2009.** Leiva-saia-suutra nüüd ka eesti keeles. Kalju Kruusa keeleluule. – H. Krull, Paljusis ja ainulisus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 144–154.
- Kruusa, Kalju 2004.** Treffamisi. Teisiluuletusi. Tallinna: Tuum.
- Kruusa, Kalju 2008.** Pilvedgi mindgi liigutavadgi. Tallinna: 9 Koma.
- Kruusa, Kalju 2010.** Tühha. Tallinna: Ussimunni.
- Kruusa, Kalju 2015.** Äädikkärbised. Oma luulet ja tuttavat. Tallinn: Kirimiri.
- Kruusa, Kalju 2017.** Ühe inimese elu (pooleli). Valitud luuletusi. Tallinna: Kirimiri.
- Kruusa, Kalju 2018.** Kümme kükki. Oma luulet ja tuttavat. Tallinn: Kirimiri.
- Kruusa, Kalju 2023.** Üleelamiste vanake. – Loomingu Raamatukogu, nr 1. Tallinn: SA Kultuurileht.
- Leech, Geoffrey N. 1991 [1969].** A Linguistic Guide to English Poetry. (English Language Series 4.) London: Longman.
- Leech, Geoffrey 2008.** Language in Literature: Style and Foregrounding. (Longman Linguistics.) Harlow: Longman. <https://doi.org/10.4324/9781315846125>
- Lennard, John 2005 [1996].** The Poetry Handbook: A Guide to Reading Poetry for Pleasure and Practical Criticism. 2. tr. Oxford: Oxford University Press.
- Levenston, Edward A. 1992.** The Stuff of Literature: Physical Aspects of Texts and Their Relation to Literary Meaning. Albany: State University of New York Press.
- Ling, Kaisa Maria 2018.** Tõenäoliselt üsna suur väike nihe. – Müürileht, nr 77, september, lk 32. <https://www.muurileht.ee/arvustus-toenaoliselt-usna-suur-vaike-nihe/>
- Lippus, Pärtel; Lindström, Liina 2024.** ÕS-ist ning teaduse demoniseerimisest. – ERR, 23. IV. <https://www.err.ee/1609320843/partel-lippus-ja-liina-lindstrom-os-ist-ning-teaduse-demoniseerimisest>
- Lotman, Juri 1990.** Luule olemus. Tlk Pärt Lias. – J. Lotman, Kultuurisemiootika. Tekst-kirjandus-kultuur. Tlk P. Lias, Inta Soms, Rein Veidemann. Tallinn: Olion, lk 65–74.
- McIntosh, Angus 1961.** 'Graphology' and meaning. – Archivum Linguisticum, nr 13, lk 107–120.
- Merilai, Arne 2014.** Keelenormide ümbermängimisest kunstilistel eesmärkidel. – Oma Keel, nr 2, lk 3–12.
- Mikita, Valdur 2001.** Rännak impampluule riiki. Tartu: V. Mikita.
- Mukařovský, Jan 1964 [1932].** Standard language and poetic language. – A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure, and Style. Koost, tlk Paul L. Garvin. Washington, DC: Georgetown University Press, lk 17–30.
- Müller, Aleksander 2001.** Vilus on jahe. Möödunud sajandi luulet. Tallinn: Umara.
- Oidekivi, Kirsti 2000.** Akvaariumis. Tallinn: Tuum.
- Oidekivi, Kirsti 2003.** Pinsel. Tallinn: Koma.

- Peer, Willie van 1993. Typographic foregrounding. – *Language and Literature: International Journal of Stylistics*, kd 2, nr 1, lk 49–61. <https://doi.org/10.1177/096394709300200104>
- Põldmäe, Jaak 2002 [1978]. Eesti värsiõpetus. Monograafia. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Pöördumine seoses EKI algatatud sõnastikureformiga 2021. – Sirp 4. VI, lk 16. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varamu/poordumine-seoses-eki-algatatud-sonastikure-formiga/>
- Roos, Reijo 2022. kured kotkad kajakad. Talsingi: Näo Kirik.
- Roos, Reijo 2023. tere kas tohib / tere kas võisõ. Tlk Triinu Laan. Talsingi: Varrak.
- Rooste, Jürgen 2000. Veri valla. Teine poeeskond. Taanilinn: Tuum.
- Rooste, Jürgen 2002. lameda taeva all. Tekste eesti küberpungi klassikast. Taanilinn: Pidu-söök.
- Rooste, Jürgen 2008a. Tavaline eesti idioot ja teisi pikemaid poeese 1999–2007. (Ji 5. Pehme mandumise triloogia.) Pärnu: Jumalikud Ilmutused.
- Rooste, Jürgen 2008b. 21. sajandi armastusluule. Pödrapõmmutamine ja põnnitirtsuvada. Tallinn: Verb.
- Rooste, Jürgen 2012. Laul jääkarudest ja teisi poeese 2007–2012. (Ji 34.) Saarde–Pärnu: Jumalikud Ilmutused.
- Salla, Sigrid 2002. Jututuba kui võrgusuhtlusvorm. – *Tekstid ja taustad. Artikleid teksti-analüüsist.* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 23.) Toim Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 128–156.
- Schloneger, Rachel M. 2016. Is This Author Intelligent? The Effect of Spelling Errors on Perception of Authors. (Linguistics Senior Research Projects 2.) Cedarville University. https://digitalcommons.cedarville.edu/linguistics_senior_projects/2
- Sebba, Mark 2012. Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power. – *Orthography as Social Action: Scripts, Spelling, Identity and Power.* (Language and Social Processes 3.) Toim Alexandra Jaffe, Jannis Androutsopoulos, M. Sebba, Sally Johnson. Berlin–New York: De Gruyter Mouton, lk 1–20. <https://doi.org/10.1515/9781614511038>
- Simpson, Paul 2003 [1997]. *Language through Literature: An Introduction.* (Interface.) London–New York: Routledge.
- Sinijärv, Karl Martin 2016. KMSX: kuidas öelda. Tallinn: Näo Kirik.
- Sommer, Lauri 2001. Raagraamis poiss. Luuletused ja tõlked 1990–1992. Tartu: Eesti Üliõpilaste Selts „Veljesto”.
- Sova, Henrik 2019. Tervitused Keeleverest. – *Keel ja Kirjandus*, nr 1–2, lk 130–136.
- Süda, Silvia 2014. Täheortograafiavead Vikerraadio e-etteütlustekstides aastatel 2011–2014. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. <https://dspace.ut.ee/items/84f6394d-19eb-4a1a-8774-dce97b053178>
- Tartakovsky, Roi 2009. E. E. Cummings's parentheses: Punctuation as poetic device. – *Style*, kd 43, nr 2, lk 215–247. <https://www.jstor.org/stable/10.5325/style.43.2.215>
- Tauli, Valter 1968. Keelekorralduse alused. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsisis väljaanne 4.) Stockholm: Vaba Eesti.
- Trunin, Mihhail 2024. Müstika või müstifikatsioon? – *Sirp* 19. I, lk 10–11. <https://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/mustika-voi-mustifikatsioon/>
- Tšaškin, Mikk 2023. Paberist linn. (Värske raamat 33.) Tallinn: SA Kultuurileht.
- Velsker, Mart 2001. Y eesti kirjanduses. – *Vikerkaar*, nr 10, lk 78–86.

- Velsker, Mart 2018.** Kuidas luuletatakse keelest? – Keele maitsest. Luuleantoloogia. Koost M. Velsker, Tõnu Tender. Tallinn: EKSA, lk 429–439.
- Viies, Piret 2021.** Eesti punkluule ja siirdeajastu algus. – *Philologia Estonica Tallinnensis*, nr 6, lk 36–52. <https://doi.org/10.22601/PET.2021.06.02>
- Viise, Neva M.; Richards, Herbert C.; Pandis, Meeli 2011.** Orthographic depth and spelling acquisition in Estonian and English: A comparison of two diverse alphabetic languages. – *Scandinavian Journal of Educational Research*, kd 55, nr 4, lk 425–453. <https://doi.org/10.1080/00313831.2011.587327>
- Vilu, Tõnis 2018.** Libavere. Mõned üksikud luuletused. Tartu: Häämaa.
- Wales, Katie 2001 [1990].** *A Dictionary of Stylistics*. (Studies in Language & Linguistics.) 2. tr. Harlow: Longman.
- Wimberg 2000.** Maaaraamat. Kaaruka küla: Huma.
- Wimberg 2006.** Kärpsed. Rõõmu sõnadest 2000–2006. Tallinn: Jutulind.
- Wimberg 2010a.** Eesti köökk. Lühipoeem kolme söögipausiga. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Wimberg 2010b.** Wabastatud värsid. Luuletusi aastaist 2006–2010. Tallinn: Pegasus.
- Wimberg 2022.** Enne kui. Tallinn: J&U.

Saara Liis Jõerand (snd 1999), MA, ajakirja Värske Rõhk peatoimetaja (Vanemuise 19, 51003 Tartu), saaraliis.joerand@va.ee

Orthography as a stylistic device in modern Estonian poetry

Keywords: stylistics, poetics, spelling, deviation, language norms

This article examines instances of nonstandard orthography in poetry books published in Estonia between 2000 and 2023. The aim is to identify the types of orthographic deviation that appear in contemporary Estonian poetry and the stylistic functions that they serve. The theoretical section provides an overview of the concept of stylistic deviation, international research on orthographic deviation, and earlier studies on this topic in Estonia. The analysis proposes five functions of orthographic deviation: marking belonging, constructing authorial style, referencing linguistic varieties, guiding the reading process, and language play. These functional categories are then examined in more detail using examples found in the material.

In conclusion, the range of orthographic deviations in Estonian poetry is remarkably broad, with all five functions present in the works of multiple authors. The most common type of deviation used to mark belonging to a cultural group or tradition is systematic letter substitution – particularly the frequent replacement of *ü* with *y*, along with other substitutions involving foreign letters (e.g., *ks* with *x*, *ku* with *q*). In constructing an authorial style, systematic substitutions are likewise used alongside other distinctive deviations such as selected spoken-language traits. References to linguistic varieties include nonstandard representation of oral pronunciation, rep-

resentation of idiolects, historical or cultural connotations, reference to other languages, and highlighting the writing process, all of which are well attested in the material. The function of guiding the reading process involves strategies that slow down the reader or shift their focus in unconventional ways, typically through letter repetition or substitution. The fifth function, language play, is manifested primarily in the orthographic linking of words that would not normally be connected.

An important observation is the strikingly metalinguistic nature of some of the deviations discussed. Some authors seem to employ nonstandard spelling specifically to highlight discrepancies between Estonian orthography and spoken language, or to evoke alternative orthographic systems rooted in historical language development. This goes to show that literature not only uses the tools of language but also enters into continuous dialogue with them.

Saara Liis Jõerand (b. 1999), MA, editor-in-chief of *Värske Rõhk* (Vanemuise 19, 51003 Tartu), saaraliis.joerand@va.ee